

В. А. Фрицюк,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського)

hfrjdcmr@ukr.net

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ “ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК МАЙБУТЬОГО ПЕДАГОГА”

Анотація

Характеризуються різні підходи до визначення сутності саморозвитку, професійного саморозвитку, представлені у психологічній і педагогічній літературі. Обґрунтовується сутність поняття “професійний саморозвиток майбутнього педагога” як психолого-педагогічної категорії.

Ключові слова: саморозвиток, професійний саморозвиток, професійний саморозвиток майбутнього педагога.

Summary

The different approaches to defining the essence of self-development, self-represented in professional psychological and pedagogical literature are considered. The essence of the concept "professional self-development of future teacher" as a psychological and educational categories is grounded.

Key words: self-development, professional self-development and professional self-development of future teachers.

Постановка проблеми. Професійний саморозвиток є невід’ємною складовою особистісного саморозвитку. Професійний саморозвиток здійснюється за допомогою механізмів самопізнання, самоорганізації, самоосвіти, самооцінки, саморегуляції як прагнення до самоактуалізації на основі розвитку професійного мислення, реалізації творчого потенціалу, різноманітних форм дослідницької діяльності та способів інтенсифікації цього процесу [6, с. 802].

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні, процеси глобалізації та інтеграції світової спільноти, прагнення нашої держави стати рівноправним членом міжнародного співтовариства зумовлюють гостру необхідність модернізації системи освіти, зокрема, підготовки майбутніх учителів. Це вимагає перегляду змісту основних положень педагогіки вищої школи щодо пріоритетів навчання та виховання молоді. Домінування у професійній підготовці випускників вищих педагогічних навчальних закладів репродуктивних методів навчання і, водночас, гостра потреба суспільства в особистості, здатній до професійного саморозвитку впродовж життя, утворюють сутнісне протиріччя освітньої системи.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблему професійної підготовки вчителів всебічно висвітлено в працях О. Абдулліної, В. Андрущенка, Є. Барбіної, С. Гончаренка, І. Зязюна, М. Євтуха, Л. Кондрашової, В. Кременя, Н. Кузьміної, Н. Ничкало, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна та ін. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі досліджували А. Алексюк, С. Архангельський, М. Євтух та ін. Шляхи формування професійної готовності до педагогічної діяльності досліджено В. Бочелюком, Л. Григоренко, Л. Кадченко, В. Мельник, О. Морозом, Г. Шевченко та ін.; готовність педагога до різних видів педагогічної діяльності розглянуто А. Капською, Г. Кіт, А. Ліненко, О. Пехотою, Л. Романишиною, Г. Троцько та ін.

Аналіз різних концепцій професійного саморозвитку дозволив А. Чурсиній [19] дійти висновку, що умовно можна виділити два підходи до визначення сутності цього поняття. Представники першого підходу (В. Маралов, Л. Куликова та ін.) вважають, що професійний

саморозвиток може йти за напрямками: самоствердження, самовдосконалення та самоактуалізації. Другий, основоположниками якого є О. Власова, Ф. Мухаметзянова, С. Яхина та ін., пов'язує професійний саморозвиток з "вписуванням" людини в ту чи іншу систему професійної діяльності.

Мета статті – уточнити через аналіз підходів різних науковців до цієї проблеми сутність поняття "професійний саморозвиток майбутнього педагога".

Аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень виявив, що поняття "професійний саморозвиток" у науковій психолого-педагогічній літературі не має чіткого узгодженого визначення через різні методологічні підходи до його розгляду. Процес професійного саморозвитку майбутніх фахівців розглядається науковцями з позицій суб'єктного, акмеологічного, аксіологічного, діяльнісного, компетентнісного підходів.

Стосовно поняття "професійний саморозвиток учителя" в наукових працях чітко простежуються три підходи: синергетичний, суб'єктний та акмеологічний.

Насамперед, варто зазначити, що професійний розвиток майбутнього або чинного фахівця забезпечується передусім наявною в суспільстві системою професійної освіти. Функціонування цієї системи спрямоване на формування якостей, набуття кваліфікацій, необхідних для успішного виконання відповідних професійних функцій, принаймні в період працездатного віку. Крім процесу навчання, професійні компетентності (знання, уміння, навички, цінності, інші функціональні характеристики, їхня профілізація тощо) формуються шляхом включення у відповідну практичну діяльність, загальною атмосферою контекстного середовища [7].

Погоджуємося з С. Кузіковою, яка стверджує, що саморозвиток особистості відбувається переважно в контексті професійної діяльності, наповнюється її змістом, а професійна спрямованість є фактором особистісного зростання, тому вивчення особливостей формування суб'єкта особистісного саморозвитку неможливе поза контекстом його професійного становлення [1010, с. 7].

Як динамічний і неперервний процес самозміни особистості в позиції суб'єкта навчальної діяльності, що пов'язано з реалізацією внутрішньої потреби в самовдосконаленні, самотворенні і якісній професійній підготовці, розуміє професійний саморозвиток Г. Полоз [16]. Професійний саморозвиток, за О. Чудіною [19], – це внутрішньо зумовлена прогресивна самозміна людини, що виявляється в зміні якості її професійної діяльності.

Під професійним саморозвитком О. Власова розуміє багатокomпонентний особистісно та професійно значимий процес, що сприяє формуванню індивідуального стилю професійної діяльності, що допомагає осмисленню передового досвіду і власної самостійної діяльності, а також є засобом самопізнання і самовдосконалення [4].

Погоджуємося з М. Вієвською та Л. Красовською [3, с. 90] у тому, що професійний саморозвиток пов'язаний з внутрішнім поєднанням структурних складових психіки особистості, спрямованих на її конструктивну взаємодію з навколишнім середовищем шляхом отримання особистісно значущого та адекватного вимогам соціуму, є результатом професійної діяльності. Науковці вважають, що цей процес – постійний, не обмежений змістом набутого досвіду. Його підґрунтя є актуалізоване прагнення до професійного зростання, що проявляється в інтересах, прагненнях, переконаннях, здібностях особистості, активній позиції щодо пізнання довкілля, а також самопізнання, розкриття духовного та інтелектуального потенціалу.

О. Остапчук [14, с. 14] вважає, що основою професійного саморозвитку є особистісний саморозвиток, спрямований на становлення творчої індивідуальності майбутнього фахівця. Саморозвиток – прагнення людини до виявлення, усвідомлення і

вдосконалення своїх особистісних якостей. Умовою саморозвитку є вільний вибір. При цьому розвиток розглядається як вибір і освоєння суб'єктом тих чи інших інновацій. Кожна ситуація вибору породжує безліч варіантів рішення, опосередкованих певним орієнтаційним полем, відповідальність за дії в якому несе сам суб'єкт. Засобами професійного саморозвитку можуть бути самовиховання, самоосвіта й самовдосконалення в поєднанні з практичною професійною діяльністю.

Професійний саморозвиток – це свідомо діяльність людини, спрямована на повну самореалізацію себе як особистості в тій соціальній сфері, яку визначає її майбутня професія; розвиток у себе особистісних, професійно важливих якостей, загальних (інтелект) і спеціальних (професійних) творчих здібностей. Професійний саморозвиток дослідники пов'язують з правильною постановкою і розв'язанням психологічних, педагогічних, організаційних і предметних завдань щодо себе й своєї професійної діяльності. Отже, як вважає О. Остапчук, гуманізація професійної підготовки повинна передбачати і створювати умови, за яких майбутній педагог матиме можливість будувати власний образ професійного "Я" і, аналізуючи суперечність між "Я-реальним" та "Я-професійним", програмувати та здійснювати професійний саморозвиток [14, с. 14].

Розгляд професійного саморозвитку з позицій аксіологічного, синергетичного і компетентнісного підходів дає змогу Л. Бондаренко сформулювати визначення саморозвитку особистості як процесу самотворення людини внаслідок взаємодії й обміну інформацією та енергією із зовнішнім середовищем, в основі якого лежить розкриття та реалізація його внутрішніх потенцій, набуття нових особистісних якостей [11, с. 29].

Під професійним саморозвитком К. Соцький розуміє цілеспрямований, свідомий процес підвищення студентом рівня своєї професійної компетентності і розвитку професійно важливих якостей і можливостей, що відповідають соціальним вимогам до професійної діяльності, який здійснюється на основі самопізнання, самоактуалізації, самореалізації, самовиховання, самоосвіти, самоконтролю і забезпечує працівнику успіх у професії і житті [17, с. 58].

Отже, на підставі аналізу теоретичних джерел з проблеми дослідження під *професійним саморозвитком* розуміємо свідому діяльність людини, спрямовану на повну самореалізацію себе як особистості в тій соціальній сфері, яку визначає її майбутня професія.

Сучасні вимоги до професіоналізму сучасного педагога формують нове бачення такого психологічного феномену, як професійний саморозвиток. Дослідники визначають функції саморозвитку, самовиховання й саморегуляції як найважливіші в педагогічній діяльності сучасного вчителя.

Професійний саморозвиток майбутнього вчителя, за А. Кужельним, – це свідомо діяльність, спрямована на вдосконалення своєї особистості відповідно до вимог обраної професії. Усі особистісні зміни майбутнього педагога (інтелектуальний, духовний розвиток, уміння керувати своїм психічним станом і зміцнювати своє професійне здоров'я, вольова цілеспрямованість, розвиток педагогічних здібностей) стають могутнім стимулом у професійному і особистісному саморозвитку, оскільки формують потребу в самовдосконаленні та готовність до нього [9, с. 6-7]. Науковець вважає професійний саморозвиток інтегративною властивістю особистості педагога, зумовленою рівнем володіння різноманітними видами педагогічної діяльності й прагненням до підвищення цього рівня, що забезпечує мобільність та адаптивні можливості соціальної й професійної сфери вчителя.

Л. Мітіна розуміє професійний саморозвиток як зростання, становлення, інтеграцію та реалізацію в педагогічній діяльності професійно значущих особистісних рис

та здібностей, професійних знань і вмінь; активне якісне перетворення людиною свого внутрішнього світу; на думку дослідника, професійний саморозвиток – це динамічний та неперервний процес самопроектування особистості. Засобами професійного саморозвитку визначено: самовиховання, самоосвіта, самовдосконалення в поєднанні з практичною професійною діяльністю [11].

Професійний саморозвиток, як визначає О.Чудіна [10], – це процес цілеспрямованих, якісних самозмін особистісної сфери майбутнього педагога, що забезпечує саморозвиток особистості вихованця, через реалізацію цілепокладальної, рефлексивної, нормативної та функції активної взаємодії.

Як процес активної інтеграції та реалізації в професійно значущому особистісному зростанні майбутнього фахівця набутих у фаховій підготовці професійних знань, умінь і здібностей, а також його потреб, особистісних якостей та готовності до змін визначено професійний саморозвиток С. Некрасовою [13].

О. Гандабура [5, с. 52] розглядає поняття “професійний саморозвиток майбутнього вчителя” з філософської, психологічної, педагогічної точок зору. З філософської – професійний саморозвиток є внутрішнім процесом, визначеним способом реагування майбутнього вчителя на вплив середовища, усвідомлене професійне вдосконалення себе та процес засвоєння студентом цінностей, які пов’язані з розвитком його особистості, професійною діяльністю та взаємодією з іншими людьми. З психологічної точки зору професійний саморозвиток майбутнього вчителя – це власна активність майбутнього вчителя, яка спрямовується на зміну себе, розкриття та збагачення своїх духовних потреб, особистого потенціалу, творчості в професійному плані. З педагогічної точки зору – це свідомо самопізнавальна та самопроектувальна діяльність майбутнього вчителя, спрямована на вдосконалення своєї особистості відповідно до вимог майбутньої професії, та самореалізація себе як особистості в тій соціальній сфері діяльності, яка визначає майбутню професію. Завдяки професійному саморозвитку майбутній учитель має можливість розкрити свій внутрішній особистісний потенціал та підготуватися до майбутньої педагогічної діяльності.

Л. Бондаренко з позицій аксіологічного, синергетичного і компетентнісного підходів професійний саморозвиток майбутнього вчителя музики розуміє як процес самотворення особистості студента внаслідок ціннісної взаємодії й обміну інформацією та енергією з музично-освітніми і соціальними середовищами, в основі якого розкриття та реалізація його внутрішніх потенцій, набуття нових професійних якостей в інструментально-виконавській діяльності [11].

Професійний саморозвиток майбутнього вчителя, на думку О. Пехоти [15], характеризується здатністю студента глибоко усвідомлювати власну відповідальність за процес професійного розвитку та вмінням його регулювати, сприймати себе як суб’єкта професійного розвитку, що виявляється в бажанні та здатності постійно аналізувати, коригувати та вдосконалювати власне професійне зростання, прагнення до самостійності у виборі методів та прийомів організації навчально-виховного процесу.

Професійний саморозвиток майбутнього учителя Т. Тихонова розглядає як процес усвідомленого цілеспрямованого самопізнання, самопроектування та самовдосконалення з метою досягнення значних результатів у майбутній професійній діяльності. Професійний саморозвиток майбутнього вчителя автор пов’язує із орієнтацією процесу навчання на формування спрямованості майбутнього вчителя на самоактуалізацію та самодетермінацію в майбутній професійній діяльності; збагаченням змісту навчання системою понять і концепцій, що орієнтують майбутніх учителів інформатики на рефлексію, самопроектування, самонавчання, самоорганізацію, саморозвиток у сфері

професійно значущих якостей особистості; застосуванням прийомів і технологій навчання, що сприяють набуванню досвіду діяльності, яка саморозвиває в особистісно-професійному напрямі; формуванням у майбутнього вчителя інформатики вмінь щодо складання власної програми професійного саморозвитку на будь-якому етапі його професійної діяльності [18].

Професійний саморозвиток майбутнього вчителя – це процес системного, цілеспрямованого впливу студента вищого педагогічного навчального закладу на себе, через самовиховання та самоосвіту, з метою формування та вдосконалення професійних параметрів для підвищення рівня впливу на почуття учнів. Він має бути чітко структурованим і поетапно реалізованим.

Л. Василенко, І. Василенко визначають особистісно-професійний саморозвиток як “безперервний, цілеспрямований процес особистісного й професійного вдосконалення, заснований на взаємодії внутрішньо значущих і активно творчо сприйнятих зовнішніх факторів та спрямований на підвищення рівня професіоналізму, розвитку професійно значущих якостей, акумулювання педагогічної майстерності, досвіду, знань, умінь, норм та цінностей; процес, у якому особистість є суб'єктом розвитку, яка володіє стратегіями розв'язання нових завдань щодо творення нею себе, свого внутрішнього світу та реалізує їх у професійній діяльності” [2].

Поняття професійного саморозвитку майбутнього вчителя Я. Москальова трактує як умотивований, цілеспрямований, поступовий процес особистісного становлення та трансформації фізичних, психічних, духовних сутнісних сил, якостей, здібностей студента на основі взаємодії внутрішньо значущих й активно сприйнятих зовнішніх факторів і який спрямований на усунення перешкод у самозміненні, самозростанні і реалізацію власного потенціалу в інтересах особистого життя та професійно-педагогічної діяльності [12].

Професійний саморозвиток майбутнього педагога, на думку О. Колодницької, – це складний, багатограний, неперервний, свідомий процес, спрямований на становлення, інтеграцію та реалізацію у педагогічній діяльності професійно значущих особистісних рис, професійних знань, умінь і навичок майбутнього вчителя гуманітарного профілю. На думку науковця, саморозвиток у професійній діяльності є важливою умовою професіоналізму, ключовою ланкою оволодіння продуктивним рівнем виконання проблемних завдань [8, с. 6].

Аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми дозволив дійти висновку, що в історії вищої школи накопичено значний досвід з підготовки майбутніх педагогів до професійного саморозвитку.

Висновки. Отже, на підставі аналізу теоретичних джерел з проблеми дослідження вважаємо, що “професійний саморозвиток майбутніх педагогів” – це динамічний процес, спрямований на самоорганізацію прогресивних змін у сфері внутрішнього світу особистості та педагогічної діяльності на шляху досягнення вищих рівнів професіоналізму.

Перспективними для подальших досліджень є питання, що стосуються визначення, теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки педагогічних умов формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Л. А. Формування готовності майбутнього вчителя музики до професійного саморозвитку у процесі інструментально-виконавської підготовки / дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Лариса Анатоліївна Бондаренко – К., 2014. – 235 с.
2. Василенко Л. Психолого-педагогічні умови активізації особистісно-професійного саморозвитку майбутнього педагога [Електронний ресурс] / Л. Василенко, І. Василенко // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. 2011. – № 2. Режим доступу: <http://www.socialscience.com.ua/публікація/505>.
3. Вієвська М. Г. Мотивація професійного саморозвитку у реалізації стратегії формування управлінських компетенцій / М. Г. Вієвська, Л. І. Красовська // Вища школа. – 2010. – № 3/4. – С. 89-104.

4. Власова Е. А. Профессиональное саморазвитие будущих социальных педагогов : монография / Е. А. Власова. – Балашов : Николаев, 2009. – 116 с.
5. Гандабура О. В. Педагогічні засади професійного саморозвитку майбутніх учителів початкових класів [Текст] : навч. посіб. / О. В. Гандабура ; Хмельниц, гуманітар.-пед. акад. – Хмельницький : Вид-во ХГПА, 2013. – 99 с.
6. Енциклопедія освіти / [гол. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Книга національної освіти України / Акад. пед. наук України; за ред. В. Г. Кременя. К., 2009 (1) / <http://refdb.ru/look/1238872-r6.html>
8. Колодницька О. Д. Стимулювання професійного саморозвитку майбутнього вчителя гуманітарного профілю засобами проектних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ольга Дмитрівна Колодницька. – Хмельницький, 2012. – 20 с.
9. Кужельний А. В. Формування готовності до професійного саморозвитку майбутнього вчителя технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Андрій Володимирович Кужельний; ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди". – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 20 с.
10. Кузікова С. Б. Психологія саморозвитку : навч. посіб. / С. Б. Кузікова ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми : МакДен, 2011. – 149 с.
11. Митина Л. М. Психологія розвитку конкурентоспособної личности / Лариса Максимовна Митина. – М. : МПСИ; Воронеж: "МОДЕК", 2002. – 400 с.
12. Москальова Я. Ю. Педагогічні умови саморозвитку майбутнього вчителя гуманітарного профілю у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Яна Юріївна Москальова ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2015. – 20 с.
13. Некрасова С. М. Формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх магістрів з управління навчальним закладом : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Світлана Миколаївна Некрасова. – Запоріжжя : Б.в., 2012. – 20 с.
14. Остапчук О. Професійний саморозвиток і самопроєктування в системі педагогічної освіти / О. Остапчук // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 13-18.
15. Пехота О. М. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / [О. М. Пехота, А. З. Костенко, О. М. Любарська та ін.]. – К. : А.С.К., 2003. – 255 с.
16. Полоз Г. М. Педагогічні умови професійного саморозвитку курсантів-пілотів в процесі вивчення авіаційної психології [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Г. М. Полоз ; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси : [б. в.], 2011. – 217 с.
17. Соцький К. О. Структура готовності студентів медичних коледжів до професійного саморозвитку / К. О. Соцький // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. 2014. – № 1. – С. 55-62.
18. Тихонова Т. В. Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутнього вчителя інформатики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогіки АПН України. – К., 2001. – 20 с.
19. Чурсина А. С. Формирование готовности к профессиональному саморазвитию у студентов вуза в процессе изучения психолого-педагогических дисциплин : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. – Челябинск, 2011. – 18 с.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2016

УДК 316.613.434:004.738.5

О. Б. Шевчук,

кандидат економічних наук, доцент

(ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка")

univinfot@gmail.com

ИНТЕЛЕКТУАЛЬНИ НАВЧАЛЬНИ СИСТЕМИ: ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ТА БАЗОВІ КЛАСИ АРХІТЕКТУРИ (ОГЛЯД I)

Анотація

У статті виконано огляд досліджень з розробки першого покоління інтелектуальних, експертних та експертних навчальних систем, показано, що вони будувалися на основі трьох основних кібернетичних принципів: *принципу потужності, принципу знань і принципу діалогу з користувачем*. Їх архітектури класифікують на наступні основні базові типи: *об'єднана (фюзжн), ієрархічна та гібридна системи*, а базові архітектури *гібридних інтелектуальних систем* розділяють відповідно на: *комбіновані, об'єднані, інтегровані та асоціативні*.

Ключові слова: педагогічні технології навчання, інтелектуальна система, експертна навчаюча система, архітектура системи, кібернетичні принципи, проєктування.